

4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 17.06.2018 року № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.

5. Васильєва В.А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник статей*. 2010. Випуск XXIII. С. 109–112.

6. Вінтоняк Н.Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», Навч.-наук. юрид. ін-т. Івано-Франківськ, 2019. 213 с.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії Третньої судової палати Касаційно-го цивільного суду у Постанові від 11 грудня 2019 року, справа № 638/19826/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>.

8. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дисерт. ... докт. юридич. Наук : 12.00.03 / ЛДУВС. Харків, 2010. 38 с.

УДК 347.65/.68

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.8>

КАРМАЗА О.О.

СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА УГОРЩИНИ

У статті розглядаються особливості регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві України та Угорщини. Визначається місце колізійних норм у системі права України. Обґрунтовано доцільність регулювання суспільних відносин з іноземним елементом в Україні окремим законом України. Піддається критиці пропозиція українських науковців об'єднати в Цивільному кодексі України норми, які регулюють цивільні відносини, і норми міжнародного приватного права. Проаналізовано колізійні норми щодо спадкування, які містяться в Законі України «Про міжнародне приватне право», висловлено пропозиції щодо вдосконалення цих норм. Доведено, що в Україні спадкові відносини з іноземним елементом (міжнародне спадкування) регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право», а також міжнародними договорами України. Тобто колізійні норми спадкового права містяться у внутрішньому та міжнародному законодавстві України, які в розумінні ст. 9 Конституції України є національним законодавством України. Колізійними нормами щодо спадкування в Україні є положення про визначення права держави, яке застосовується до відносин спадкування, до заповідальної здатності особи, форми заповіту, а також можливості реалізації автономії волі. Акцентується увага на тому, що Закон України «Про міжнародне приватне право» потребує внесення змін у частині визначення юрисдикції суду й нотаріусів у спадкових справах (пропонується за основу взяти норми закону Угорщини про міжнародне приватне право), а Цивільний кодекс України – відповідних змін щодо розширення форм заповітів (пропонується запровадити в Україні усну форму заповіту). Доведено, що Закон Угорщини «Про міжнародне приватне право» містить подібні та відмінні від закону України про міжнародне приватне право колізійні норми щодо спадкових відносин. Так, у главі XI «Визнання та виконання іноземних рішень» Закону Угорщини про міжнародне приватне, на відміну від Закону України «Про міжнародне приватне право», є окрема стаття, яка стосується рішень іноземного суду в спадкових справах.

Ключові слова: *спадкування, міжнародне приватне право, спадкування за законом, спадкування за заповітом, спадкові відносини.*

The article deals with the peculiarities of the regulation of hereditary relations in the international private law of Ukraine and Hungary. The place of conflict of laws in the system of law of Ukraine is determined. The expediency of regulating public relations with a foreign element in Ukraine by a separate law of Ukraine is substantiated. Criticized by the suggestion of Ukrainian scholars to combine in the Civil Code of Ukraine the rules governing civil relations and the rules of private international law. The conflict of law rules on inheritance contained in the Law of Ukraine "On Private International Law" are analyzed, proposals for improvement of these rules are made. It has been proved that in Ukraine hereditary relations with a foreign element (international inheritance) are regulated by the Law of Ukraine "On Private International Law" and international treaties of Ukraine. That is, conflicting rules of inheritance law are contained in the domestic and international legislation of Ukraine, which in the sense of Art. 9 of the Constitution of Ukraine is the national legislation of Ukraine. Conflict rules on inheritance in Ukraine are provisions on the determination of the law of the state, which applies to the relations of inheritance, to the testamentary capacity of the individual, the form of the will, as well as the possibility of exercising autonomy of will. Attention is drawn to the fact that the Law of Ukraine "On Private International Law" requires amendments to the definition of jurisdiction of the court and notaries in hereditary cases (it is proposed to take the law of Hungary on international private law as a basis), and the Civil Code of Ukraine – the corresponding amendments to the extension wills (it is suggested to introduce an oral will in Ukraine). It is proved that the Law of Hungary "On Private International Law" contains similar and different conflict-of-law rules regarding inheritance relations. Thus, in Chapter XI "Recognition and Enforcement of Foreign Decisions" of the Hungarian Private International Law, unlike the Law of Ukraine "On International Private Law", there is a separate article concerning the decisions of a foreign court in hereditary cases.

Key words: *inheritance, private international law, inheritance by law, inheritance by will, inheritance.*

Вступ. Мільйони людей, що володіють громадянством однієї держави або мають місце постійного проживання на території цієї держави, реалізують своє право жити за її межами. Очевидно, що серед низки проблем, які виникають у зв'язку зі зміною місця проживання, вагоме значення мають питання правового регулювання спадкових відносин з іноземним елементом тощо.

Колізійні питання спадкування в міжнародному приватному праві (далі – МПрП) є чи не найскладнішими. Правові акти спадкового права різних держав мають як спільні, так і відмінні норми, які регулюють спадкові відносини. Зокрема, спостерігається різний підхід до підстав спадкування, форми та змісту заповіту, заповідальної дієздатності громадянина, скасування заповіту, розподілу спадкового майна, розкриття змісту терміна «нерухоме майно», яке входить до складу спадщини, тощо. До того ж вирішення спадкових спорів переважно породжує майнові відносини, що належать до відносин власності однієї держави, але взаємодіють із відносинами власності іншої держави. Це дає підстави кожному з правопорядків претендувати на врегулювання одних і тих самих спадкових відносин, якщо вони ускладнені іноземним елементом, а отже, породжує актуальний предмет для дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз українського та угорського законодавства з міжнародного приватного права щодо регулювання спадкових відносин з іноземним елементом в Україні та Угорщині.

Результати дослідження. Інститут спадкового права у МПрП є одним із найскладніших і найцікавіших із наукового погляду, у якому відбиваються різні аспекти життя суспільства, пов'язані з переходом права власності на майно після смерті громадян. Урегулювання спадкових відносин на рівні закону й вирішення долі майна в заповіті тощо є темами, до яких звертаються як науковці, так і практики, а також пересічні громадяни вже мільйони років поспіль.

Так, наприклад, сьогодні тема регулювання спадкових відносин в МПрП є предметом дослідження О. Бичківського, В. Калакури, В. Кисіля, Н. Кулак, О. Розгон, М. Михайлів, Т. Хорошої, О. Церковної та ін.

Варто також зазначити, що кількість цивільних справ щодо спадкування в Україні зростає щороку. Цікавим у цьому аспекті є узагальнення практики розгляду спадкових справ у Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду [1]. Разом із тим в узагальненні судової практики

майже не висвітлено проблеми, що виникають під час спадкування з іноземним елементом, що також указує на актуальність цього дослідження.

Урегулювання відносин спадкування в МПрП є «складним» юридичним процесом, який може тривати багато років і бути пов'язаним із правом двох чи більше іноземних держав. Нами вже доведено, що спадкове право різних держав характеризуються значними відмінностями в матеріально-правовому та процесуально-правому врегулюванні відносин з іноземним елементом. Зокрема, акцентувалася увага на тому, що законодавство іноземних держав передбачає різний підхід до підстав спадкування, форми та змісту заповіту, заповідальної дієздатності громадянина, скасування заповіту, розподілу спадкового майна тощо. Наголошувалося, що вирішення спадкових спорів, як правило, породжує майнові відносини, які належать до системи відносин власності однієї держави, але взаємодіють із системою власності іншої держави. Відтак це дає підстави кожному з правопорядків претендувати на врегулювання одних і тих самих спадкових відносин, якщо вони ускладнені іноземним елементом [2, с. 3], тощо.

В українському законодавстві джерела регулювання спадкових відносин з іноземним елементом офіційно не закріплено. Нині єдиного нормативно-правового акта, який регулює спадкові відносини з іноземним елементом в Україні, не існує. Нам невідомо, чи колись (багато років тому, може мільйони років тому) на території сучасної України такий акт існував.

Разом із тим станом на березень 2020 року в Україні спадкові відносини з іноземним елементом регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» й нормами чинних міжнародних договорів України у сфері цивільних відносин (багатосторонні та двосторонні міжнародні договори).

Однак, на нашу думку, висновки О. Бичківської, зроблені в роботі «Джерела правового регулювання міжнародних спадкових відносин» (2014), а також Н. Кулак у роботі «Аналіз джерел правового регулювання міжнародних спадкових відносин» (2017), що джерела регулювання спадкових відносин з іноземним елементом можна поділити на чотири групи: «норми національного законодавства, законодавства іноземних держав, міжнародні багатосторонні конвенції та двосторонні договори», є дискусійними.

Беручи за основу норми Конституції України й Законів України: «Про міжнародне приватне право», «Про міжнародні договори України», а саме ст. 9 Конституції України, за якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, ми пропонуємо виділяти дві групи джерел правового регулювання міжнародних спадкових відносин – національне законодавство України та джерела (зокрема законодавство) іноземних держав, які, відповідно, ділити на підгрупи. Так, наприклад, у групі «національне законодавство України» виділяти внутрішнє законодавство України – норми закону про міжнародне приватне право, норми Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України тощо, і чинне міжнародне законодавство України, а саме двосторонні та багатосторонні міжнародні договори у сфері цивільних відносин. Водночас це є також актуальною та дискусійною темою, яка буде продовжена в подальших наукових розвідках.

Тож з метою врегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один зі своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український, в Україні прийнято Закон України «Про міжнародне приватне право», де колізійним нормам щодо спадкування присвячено розділ Х «Колізійні норми щодо спадкування» (статті 70–72).

Принагідно зазначимо, що сьогодні серед науковців і практиків виникла дискусія стосовно доцільності існування колізійних норм саме в окремому законі. У зв'язку з цим зазначимо, що ця тема також є актуальною та вже є предметом наукових досліджень. На нашу думку, колізійні норми МПрП повинні бути «зібрані» в окремому законі, оскільки їх зміст і правова природа не є ідентичними до матеріально-правових норм Цивільного кодексу України, а саме норм, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини) (ст. 1 Цивільного кодексу України). Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право», колізійна норма – це норма, що визначає, право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом.

Разом із тим варто констатувати й те, що практика іноземних держав є різною. В одних державах колізійні норми зосереджені в Цивільному кодексі (наприклад, Росія), а в інших – в окремих законах із МПрП (наприклад, Угорщина). Принагідно зазначимо, що нами зверталася увага на те, що в праві іноземних держав це питання вирішується по-різному. Так, колізійні норми МПрП у Великобританії, Ірландії, Люксембурзі, Македонії, Монако, Угорщині, Польщі, Хорватії, Чорногорії, Чехії, Швейцарії тощо містяться в законі про міжнародне приватне право – в окремому

законодавчому акті, натомість, наприклад, у Нідерландах, Португалії, Франції – у цивільному кодексі [3]. Як слушно зазначав В. Кисіль, способи закріплення й зовнішнього вираження правових норм міжнародного приватного права визначаються сутністю, змістом і функціями цього права, а історично частка кожного джерела міжнародного приватного права була неоднаковою [4, с. 78].

Отже, в Україні колізійні норми щодо спадкування зосереджені в статтях 70–72 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон України про міжнародне приватне право) (група внутрішнього національного законодавства), а також у чинних міжнародних договорах України, наприклад, у статтях 33–38 Договору між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах тощо (група чинні міжнародні договори України).

Так, згідно зі ст. 33 цього Договору, до правовідносин щодо успадкування рухомого майна застосовується законодавство Договірної Сторони, громадянином якої був спадкодавець на момент смерті. До правовідносин щодо успадкування нерухомого майна застосовується законодавство Договірної Сторони, на території якої знаходиться таке майно. Громадяни однієї Договірної Сторони, як і громадяни іншої Договірної Сторони, які проживають на її території, мають рівні права щодо здатності складання й скасування заповіту на території іншої Договірної Сторони або набуття прав на спадкове майно [5].

Відповідно до ст. 70 Закону України, спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Вибір права спадкодавцем буде недійсним, якщо після складання заповіту його громадянство змінилося. Водночас спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України (ст. 71 цього Закону) [5]. Натомість здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту й акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту, або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця в момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно (ст. 72 цього Закону) [5].

Тобто, повертаючись до групи джерел регулювання спадкових відносин з іноземним елементом, про які зазначено вище, можемо констатувати, що до групи джерела (зокрема законодавство) іноземних держав у контексті ст. 72 Закону України про міжнародне приватне право належить право держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті (це може бути законодавство, судовий прецедент тощо).

В Україні колізійні норми щодо спадкування, як уже зазначалося, зокрема, містяться у внутрішньому законодавстві України, а саме це положення закону України про міжнародне приватне право стосовно визначення права держави, яке застосовується до відносин спадкування, до заповідальної здатності особи, форми заповіту, а також можливості реалізації автономії волі. В основу регулювання спадкових відносин з іноземним елементом законом України про міжнародне приватне право покладено принцип останнього місця проживання спадкодавця, але передбачено виняток: заповідач у заповіті може обрати право держави, громадянином якої він був.

У Законі Угорщини про міжнародне приватне право [6] глава VIII «Право спадкування» також регулює спадкові відносини з іноземним елементом, а саме відносини щодо складання та скасування усного заповіту, виморочного майна (статті 64 і 65 цього Закону). Так, за ст. 64 цього Закону, усний заповіт формально дійсний, якщо його укладено згідно із законодавством Угорщини; чинним законодавством у місті й у момент його складання чи скасування; законом, який був особистим законом спадкодавця під час укладення усного заповіту чи його скасування або під час смерті спадкодавця; законом, який діяв у місці проживання спадкодавця або у звичайному місці проживання під час укладення усного заповіту чи його скасування або під час смерті спадкодавця; у разі укладення усного заповіту щодо нерухомого майна законом, який застосовується в тому місці, де знаходиться нерухоме майно. Статтею 65 Закону Угорщини визначено, що якщо, відповідно до закону, який застосовується до правонаступництва, відсутні спадкоємці майна, що розташоване в Угорщині, до нього застосовуються положення угорського законодавства, яке регулює правонаступництво угорської держави.

Водночас Закон Угорщини про міжнародне приватне право містить й інші колізійні норми щодо спадкових відносин. Так, ст. 98 цього Закону визначає юрисдикцію суду та нотаріусів у справах щодо спадкування, а саме угорський суд має юрисдикцію в провадженні про спадщину,

якщо заповідач був громадянином Угорщини на момент смерті; угорський публічний нотаріус має юрисдикцію у справах за заповітом, якщо заповідач був громадянином Угорщини на момент смерті або якщо нерухомість знаходиться в Угорщині. Відповідно до ст. 102 Закону Угорщини, якщо угорський суд має юрисдикцію в справі про спадщину, масштаб такої юрисдикції повинен також покривати питання права про подружню власність, що слідує з успадкування.

У главі XI «Визнання та виконання іноземних рішень» Закону Угорщини про міжнародне приватне право, на відміну від Закону України про міжнародне приватне право, відведено окрему статтю, яка стосується рішень іноземного суду в спадкових справах. Так, за ст. 115 Закону Угорщини, у справах про спадкування рішення іноземного суду тлумачиться як легітимне, якщо юрисдикція заснована на місці проживання заповідача під час смерті або національності заповідача.

Висновки. Узагальнюючи зазначене, можемо резюмувати, що зміст основних колізійних норм Закону України про міжнародне приватне право й Закону Угорщини про міжнародне приватне право є різним. Так, Закон України про міжнародне приватне право містить загальне правило про визначення права держави, яке застосовується до відносин спадкування, до заповідальної здатності особи, форми заповіту, а також можливості реалізації автономії волі. Натомість Закон Угорщини про міжнародне приватне право – про визначення права держави, яке застосовується до складання та скасування усного заповіту, виморочного майна, а також визначає юрисдикцію суду й нотаріусів у спадкових справах і встановлює право держави під час визнання та виконання іноземних рішень у спадкових справах.

На нашу думку, Закон України про міжнародне приватне право потребує внесення змін у частині визначення юрисдикції суду й нотаріусів у спадкових справах (за основу можуть бути взяті норми закону Угорщини про міжнародне приватне право), а Цивільний кодекс України – відповідних змін щодо розширення форм заповітів (запровадження в Україні усної форми заповіту). Отже, подальші дослідження у сфері спадкування можуть стосуватися законодавчого закріплення усної форми заповітів у Цивільному кодексі України, визначення права держави щодо усних заповітів у законі України про міжнародне приватне право тощо.

Список використаних джерел:

1. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових відносин. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_KCS.pdf.
2. Кармаза О.О. Спадкування в сучасному міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 18 с.
3. Кармаза О.О. Міжнародне спадкове право. Київ : КНТ, 2007. 328 с.
4. Міжнародне приватне право : підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. 2-ге видання. Київ, 2014. 656 с.
5. Веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
6. Act XXVIII of 2017 on private international law (as in force on 2 January 2018). URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/106778/131132/F303261621/J2017T0028P_20180102_FIN.pdf.